

ISSN 2309-9763

<https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-28>

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

Педагогічна освіта: теорія і практика

Збірник наукових праць

№ 28 (1-2020)

Заснований

24 квітня 2009 року

Засновник

Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
Інститут педагогіки НАПН України

Головний редактор

Бахмат Наталія Валеріївна

Видається

2 рази на рік

Зареєстровано

Міністерством юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію

друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15071-3643 Р

Рекомендовано до друку

рішеннями вчених рад

Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
(протокол №3 від 25.05.2020 р.),
Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 5 від 13.05.2020 р.)

Рецензування статей здійснено членами

редакційної колегії та зовнішніми
рецензентами

Адреса редакції:

32302, м. Кам'янець-Подільський,
вул. Симона Петлюри, 1/б,
Педагогічний факультет
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
тел (03849)33492
E-mail: pedosv@kpnpu.edu.ua

Збірник наукових праць включено до *Переліку наукових фахових видань України, Категорія «Б»*, педагогічні спеціальності – 011, 012, 013, 014, 015 (наказ МОН України від 17.03.2020 № 409 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 26 лютого і 6 березня 2020 року та внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 року № 975»).

Індексується: Index Copernicus; CEJSH; Google Scholar; CrossRef

Архівується: НБУ імені В.І. Вернадського

Кам'янець-Подільський
2020

Голова редакційної колегії: **БАХМАТ Наталія Валеріївна**, доктор педагогічних наук, професор, заступник декана педагогічного факультету з наукової роботи та інформатизації освітнього процесу, професор кафедри теорії та методик початкової освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна

Виконавчий редактор: **КОВАЛЕНКО Олена Михайлівна**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

САЄНКО Григорович Володимир, доктор наук з організації та управління, доцент, Вища школа управління та адміністрування в Ополе, Польща;
СЕДЛАКЧЕК-ШВЕД Олександра, доктор соціальних наук у галузі педагогіки, доцент, Університет Яна Длугоша в Ченстохово, Польща;
ФАСНЕРОВА Мартіна, доктор соціальних наук у галузі педагогіки, доцент, Палацкый університет Оломоуц, Чехія;
ГАЛАМАНЖУК Леся Людвигівна, доктор пед. наук, професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна;
ГРИБАН Григорій Петрович, доктор пед. наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна;
ДУДОРОВА Людмила Юріївна, доктор пед. наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна;
ЛАБУНЕЦЬ Віктор Миколайович, доктор пед. наук, професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна;
МАКСИМЧУК Борис Анатолійович, доктор пед. наук, доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна;
МАТВІЄНКО Олена Валеріївна, доктор пед. наук, професор, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Україна;
ОНУФРІЄВА Ліана Анатоліївна, кандидат психологічних наук, професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна;
ПАВЛЮК Євген Олександрович, доктор пед. наук, доцент, Хмельницький національний університет, Україна;
ТЕРЕНТЬЄВА Наталія Олександрівна, доктор пед. наук, професор, Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка, Україна;
ФРИЦЮК Валентина Анатоліївна, доктор пед. наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна;
ФЕДІРЧИК Тетяна Дмитрівна, доктор пед. наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

АСОЦІЙОВАНІ РЕДАКТОРИ

АНДРОЩУК Ігор Петрович, доктор пед. наук, доцент, Хмельницький національний університет, Україна;
АНДРОЩУК Ірина Василівна, доктор пед. наук, доцент, Хмельницький національний університет, Україна;
ВАЛАТ Войжеш, доктор пед. наук, професор, Жешувський університет, Жешув, Республіка Польща;
ГЕВКО Ігор Васильович, доктор пед. наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, Україна;
КАРТАШОВА Любов Андріївна, доктор пед. наук, професор, Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, Україна;
ЛЮБАРЕЦЬ Владислава Вікторівна, доктор пед. наук, доцент, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Україна;
МАРТИНЕЦЬ Лілія Асхатівна, доктор пед. наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна

Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип.28 (1-2020). Київ: Міленіум, 2020. 452 с. (Index Copernicus), категорія Б.

У збірнику наукових праць висвітлюються результати фундаментальних і теоретико-прикладних досліджень у галузі педагогіки та інноваційних технологій в освіті; розглядаються питання підготовки педагогічних працівників до навчання і виховання здобувачів освіти в дошкільній, загальній середній, фаховій передвищій, професійній, післядипломній освіті й у процесі підвищення кваліфікації працівників освіти.

Для науковців, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої освіти, інститутів післядипломної педагогічної освіти, аспірантів, докторантів.

ISSN 2309-9763
<https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-28>

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
KAMIANETS-PODILSKYI IVAN OHIIENKO NATIONAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF PEDAGOGY OF NAES OF UKRAINE

Pedagogical Education: Theory and Practice

Collection of research papers

Issue 28 (1-2020)

Founded

April, 24, 2009

The founder

*Kamianets-Podilskyi National
Ivan Ohiienko University
Institute of Pedagogy of the National
Academy of Educational Sciences of Ukraine*

Chief Editor

Bakhmat Nataliia Valeriivna

Frequency

2 times a year

Registered

Ministry of Justice of Ukraine

**Certificate of state registration of the print
media series KB № 15071-3643 P**

Recommended for publication

*by decisions of scientific councils of
Kamianets-Podilskyi National
Ivan Ohiienko University
(Protocol No 3 as of 25.05.2020),
Institute of Pedagogy of NAES of Ukraine
(Protocol No 5 as of 13.05.2020)*

*The articles are **reviewed** by the members
of the editorial board and external reviewers*

The address of the editorial office:

*32302, Kamianets-Podilskyi,
Symon Petliura str., 1/6,
Pedagogical Faculty of
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National
University
Tel.: (03849)33492
E-mail: pedosv@kpnu.edu.ua*

The collection of research papers was **added to the list of scientific professional editions of Ukraine, Category "B"**, pedagogical specialties – 011, 012, 013, 014, 015 (order of the Ministry of Education of Ukraine dated March, 17, 2020 No 409 "On endorsing the Attestation board decision on Activities of the Specialized Scientific Council of February, 26, 2020 and March, 6, 2020 and amendments to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated July, 11, 2019 No 975").

Indexing: Index Copernicus; CEJSH; Google Scholar; CrossRef

Archiving National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky

**Kamianets-Podilskyi
2020**

UDC 371(082)

<https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-28>

Head of the editorial team: **BAKHMAT Nataliia**,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Dean of scientific research and informatisation of the educational process of the Pedagogical Faculty, Professor of the Department of Theory and Methods of Primary Education, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Ukraine

Executive editor: **KOVALENKO Olena**,
Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Institute of Pedagogy of NAES of Ukraine

EDITORIAL TEAM

SAIENKO Volodymyr, Habilitated doctor in organization and management, Academy of Management and Administration in Opole, Poland
SIEDLACZEK-SZWED Aleksandra, Habilitated doctor of social sciences in the field of pedagogy, Associate Professor, Jan Dlugosz University in Czestochowa, Poland;
FASNEROVÁ Martina, Habilitated doctor of social sciences in the field of pedagogy, Associate Professor, Palacky University Olomouc, Czech Republic;
GALAMANZHUK Lesya, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Ukraine;
GRIBAN Grygoriy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Zhytomir Ivan Franko State University, Ukraine;
DUDOROVA Ludmila, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine;
LABUNETS Viktor, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Ukraine;
MAKSYMCHUK Borys, Doctor of Pedagogical Sciences, Doc Associate Professor ent, Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine;
MATVIHENKO Olena, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov National Pedagogical University, Ukraine;
ONUFRIIEVA Liana, Candidate of Psychological Sciences, Professor, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Ukraine;
PAVLYUK Yevgen, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Khmelnytskyi National University, Ukraine;
TERENTIEVA Nataliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Collegium", Ukraine;
FRYTSIUK Valentina, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ukraine;
FEDIRCHYK Tetiana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

ASSOCIATE EDITORS

ANDROSHCHUK Ihor, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Khmelnytskyi National University, Ukraine;
ANDROSHCHUK Iryna, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Khmelnytskyi National University, Ukraine;
WALAT Wojciech, Doctor of Pedagogy, Professor, Rzeszow University, Zsheshuv, Poland;
HEVKO Ihor, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine;
KARTASHOVA Liubov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, State Institution of Higher Education "University of Educational Management" of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine;
LIUBARETS Vladyslava, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dragomanov National Pedagogical University, Ukraine;
MARTYNETS Liliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Vasyl Stus Donetsk National University, Ukraine.

Pedagogical Education: Theory and Practice: Collection of research papers / Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University; Institute of Pedagogy of NAES of Ukraine [chief editor Bakhmat N.V.]. Issue 28 (1-2020). Kyiv: Milenium, 2020. 452 p. (Index Copernicus), category B.

In the collection of research papers, the findings of fundamental and theoretical and applied research in the field of Pedagogics and innovative technologies in education are ascertained; the issues of training for teaching and educating learners in pre-school, comprehensive, secondary vocational, professional and post-graduate education and in the process of in-service training are addressed.

The collection of research papers is targeted at scholars, researchers and educators of pre-school, comprehensive, secondary vocational higher education and postgraduate pedagogical education institutions and postgraduate and postdoctoral students.

10. Novitska, I. V., 2015. Formuvannia profesiinykh umin maibutnikh uchyteliv pryrodnychomatematychnykh dystsyplin u protsesi rozviazuvannia pedahohichnykh zadach: dys... kand. ped nauk: 13.00.04. Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr, 198 s.
11. Novytska, I.V., 2014. Tekhnolohiia formuvannia v maibutnikh uchyteliv pryrodnychomatematychnykh dystsyplin hotovnosti do rozviazannia pedahohichnykh zadach, *Metodyka navchannia pryrodnychyykh dystsyplin u serednii ta vyshchii shkoli» (XXI Karyshynski chytannia)*. Poltava, s. 181–183.
12. Osadchenko, I., 2017. Rozviazannia pedahohichnykh sytuatsii – i nauka, i mystetstvo, *Uchytel pochatkovoii shkoly, № 7*. s. 16–21.
13. Spirin, L. F., 1997. *Teorija i tehnologija reshenija pedagogicheskikh zadach*, Rossijskoe pedagogicheskoe agentstvo. Moskva, 154 s.
14. Shmyhol, I., 2011. Sutnist ta struktura profesiinoi kompetentnosti pedahoha, *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia # 4 (Ch. 1)*, s. 197–204. Dostupno: <http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2011/4_1/visnuk_30.pdf>.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-28-341-350>
УДК 373.2.011.3–051:[74:005.336.2]

Половіна Олена Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри дошкільної освіти

Педагогічного інституту Київського університету Бориса Грінченка,
Київ, Україна.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6021-5677>

o.polovina@kubg.edu.ua

Кондратець Інна Вікторівна,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти

Педагогічного інституту Київського університету Бориса Грінченка,
Київ, Україна.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7816-0766>

inna-kondratec@ukr.net

ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті висвітлюється проблема підготовки майбутніх вихователів, яка спрямована на мотивацію до професійного й особистісного вивищення. Окреслено складники фахової підготовки: навчальні дисципліни, педагогічна практика, атестація. Схарактеризовано мистецьку компоненту фахової підготовки, яку розглянуто як чинник, що безпосередньо впливає на формування мистецької компетентності майбутніх вихователів. Акцентовано увагу на викликах у підготовці майбутніх вихователів до організації мистецької освіти дітей дошкільного віку, що пов'язані з формуванням рефлексивної культури всіх учасників освітнього процесу. Визначено, що одним із чинників, які впливають на забезпечення якості освіти майбутніх вихователів, є застосування інноваційних технологій навчання. Описано процес підготовки майбутніх вихователів, що

ґрунтується на використанні технології мистецької рефлексії й образотворення. Розглянуто основні складники технології мистецької рефлексії й образотворення, які центровані на розвитку базових якостей особистості дитини. Схарактеризовано принципи технології мистецької рефлексії й образотворення: єдності трьох середовищ; синтезу підходів до освіти; системності, послідовності й наступності; ґрунтування на суб'єктному досвіді; елективності; позитивних стимулів; створення корпоративної атмосфери навчання, взаємної довіри та поваги, співробітництва і взаємопідтримки; створення ситуації успіху. Визначено методичний інструментарій технології мистецької рефлексії й образотворення: когнітивно-пізнавальні методи навчання, методи коопераційного навчання, методи інтерактивного навчання метод імітацій, ілюстраційний метод. Описано алгоритм апробації технології мистецької рефлексії й образотворення під час викладання методик мистецького спрямування. Продемонстровано ефективність апробованої технології, що підтверджено даними підсумкової педагогічної діагностики.

Ключові слова: фахова підготовка; майбутні вихователі; мистецька компетентність; освітній процес; інноваційні технології; образотворення; мистецька рефлексія.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Виклики сучасних реалій, з-поміж яких ключовими є дистанційні форми навчання, породжують нові проблеми в забезпеченні якості освітнього процесу. З-поміж них – відповідність принципу людиноцентризму, який частково порушується в процесі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Особливо гостро це відчувається під час навчального полілогу: зорієнтовані на тестові зрізи якості освіти, на виконання завдань у форматі онлайн, студенти відчувають серйозні труднощі в комунікації, в умінні переконати, аргументувати, мотивувати, зацікавити, презентувати, провести, організувати будь-яку форму роботи. Окреслена проблема особливо негативно відображається на якості підготовки майбутніх вихователів, оскільки ключовим завданням є навчання студентів професійній комунікації з усіма учасниками освітнього процесу, і, що найважливіше, з дітьми. Такі уміння, насамперед, формуються в процесі викладання фахових методик і, водночас, демонструють протиріччя між наявним теоретичним підґрунтям (фундаментальні дослідження, інноваційні технології, нові освітні програми) фахової підготовки майбутніх вихователів і низьким рівнем сформованості фахової компетентності, що частково пояснюється низьким рівнем мотивації значної частини студентів до роботи в закладах дошкільної освіти.

Для нас актуальними є певні виклики в підготовці студентів до організації мистецької освіти дітей дошкільного віку: упереджене ставлення до мистецької діяльності, нерозуміння ролі мистецтва для розвитку особистості; делегування реалізації завдань мистецької освіти музичним керівникам, керівникам художніх студій, гуртків та ін. Вважаємо, що вони пов'язані з формуванням рефлексійної культури всіх учасників освітнього процесу під час фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення проблеми фахової підготовки майбутніх вихователів пов'язане з низкою наукових праць, що розкривають питання філософії, психології, педагогіки, мистецької освіти, педагогічної інноватики: філософські концепції розвитку сучасної освіти (В. Андрущенко, С. Клепко, В. Луговий, В. Огнев'юк, П. Саух); положення психологічної

науки до формування особистості педагога (Г. Балл, І. Бех, С. Максименко); наукові ідеї педагогіки, мистецтвознавства та культурознавства щодо гуманізації й гуманітаризації освіти (С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Краєвський, Ю. Мальований, Н. Ничкало); наукові положення теорії професійного становлення педагога (Г. Васянович, Б. Гершунський, О. Пехота); психолого-педагогічні теорії особистості та її розвитку в процесі діяльності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Рубінштейн, Б. Теплов); результати методичних досліджень у галузі мистецької освіти (О. Коновець, О. Комаровська, А. Линенко, Л. Масол, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Шевнюк); наукові дослідження сутності інновацій у сфері освіти (М. Кларін, В. Слободчиков, А. Хуторський); різнобічні аспекти впровадження освітніх технологій (В. Беспалько, А. Вербицький, Н. Маслова, О. Падалка, О. Пехота, Г. Селевко, С. Сисоєва); психолого-педагогічні дослідження феномену дошкільного дитинства в контексті визначення засобів впливу на формування особистості (Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Дятленко, І. Карабаєва, О. Кульчицька, І. Кондратець, О. Кононко, О. Кочерга, С. Ладивір, І. Луценко, М. Машовець, Т. Піроженко, Т. Поніманська, Ю. Савченко, Г. Сухорукова); дослідження впливу мистецтва на формування дитини дошкільного віку (Е. Белкіна, Н. Ветлугіна, І. Газіна, К. Демчик, О. Дронова, Т. Житнік, О. Іваненко, Т. Комарова, Т. Козакова, В. Котляр, О. Половіна, В. Рагозіна, О. Саприкіна, О. Семенов, Н. Фаломєєва, Т. Фасолько, Л. Шульга).

Аналіз наукових праць В. Бутенко, І. Дичківської, Л. Загородньої, Л. Козак, Ю. Косенко, К. Крутій, В. Кузнецової, В. Ляпунової, Н. Лисенко, І. Мордоус та ін. дає змогу резюмувати, що питання фахової підготовки майбутніх вихователів були предметом наукових розвідок у контексті компетентнісного, особистісно зорієнтованого, синергетичного, діяльнісного, технологічного підходів. У царині цих праць особливо важливими для нас є дослідження Н. Голоти, Н. Кривошеї, Р. Савченко, Н. Сиротич, Т. Танько, О. Федій, М. Шутя, у яких акцентована увага на підготовці майбутніх вихователів до педагогічного супроводу різних видів художньої діяльності дітей дошкільного віку — образотворчої, музичної, театралізованої, ігрової та ін. Результати наукового пошуку дали змогу виявити, що безпосередньо фахова підготовка майбутніх вихователів до комплексного педагогічного супроводу арт освіти дітей дошкільного віку засобами інноваційних технологій не була предметом спеціальних досліджень, що й зумовило поглиблену увагу авторів на вивчення цього питання.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті - описати процес підготовки майбутніх вихователів, що орієнтований на формування мистецької компетентності та ґрунтується на використанні технології мистецької рефлексії й образотворення. Мета конкретизована **завданнями**:

- 1) схарактеризувати мистецьку компоненту фахової підготовки майбутніх вихователів;
- 2) розкрити алгоритм апробації технології мистецької рефлексії й образотворення під час викладання методик мистецького спрямування.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH FINDINGS

Складниками фахової підготовки майбутніх вихователів є: навчальні дисципліни, педагогічна практика, атестація. Формуванню майбутнього вихователя дітей дошкільного віку як фахівця, безумовно, сприяє комплексність, наступність,

систематичність і безперервність вищезначених складників. Зокрема, система педагогічної практики в структурі підготовки майбутніх вихователів спонукає до постійного вдосконалення, професійного росту, розвитку творчого потенціалу. На кожному етапі професійного становлення майбутнього фахівця в умовах ступеневої підготовки передбачені конкретні завдання та зміст педагогічної практики, що спрямовані на оволодіння студентами відповідними професійними компетентностями. Результатом практичної підготовки майбутніх вихователів є отримання й поглиблення знань про педагогічну діяльність, засвоєння професійних вмінь, зміни внутрішнього світу, формування індивідуального стилю діяльності.

Атестація здобувачів вищої освіти здійснюється у формі кваліфікаційного екзамену зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. Кваліфікаційний іспит є комплексною перевіркою рівня відповідності досягнутих результатів навчання вимогам стандарту вищої освіти України для першого (бакалаврського) рівня, галузь знань 01 – «Освіта/Педагогіка», спеціальність 012 – «Дошкільна освіта» та освітньої програми, яка розробляється закладом вищої освіти [1].

Щодо навчальних дисциплін, то вони умовно можуть бути розділені на блоки: навчальні дисципліни, спрямовані на формування загальних компетентностей, та навчальні дисципліни, спрямовані на формування спеціальних (фахових) компетентностей. Зміст усіх навчальних дисциплін підпорядкований єдиній меті: підготувати кваліфікованого фахівця в галузі дошкільної освіти до здійснення психолого-педагогічного супроводу всіх видів дитячої діяльності; формування життєвої компетентності дитини; забезпечення умов її комфортного входження в реалії життя сьогодення та майбутнього; сприяти усвідомленню пріоритетності дошкільного дитинства як самоцінного періоду в житті дитини [2].

З-поміж складників фахової підготовки виокремлюємо мистецьку компоненту навчальних дисципліни естетичного спрямування, яку розглядаємо як чинник, що безпосередньо впливає на професійне та особистісне становлення майбутніх вихователів. Фахові методики естетичного вектору спрямовані на формування таких компетентностей:

✓ **здоров'язбережувальної** – знання про вплив мистецтва на фізичне та психічне (інтелектуальне та емоційне) здоров'я особистості; уміння організувати художню діяльність дітей дошкільного віку з урахуванням позитивного емоційного впливу різних видів мистецтва на здоров'я дитини;

✓ **методичної** – знання про види мистецтва, види образотворення дітей дошкільного віку (художньо-продуктивного, музичного, театралізованого), основи аніматорства; педагогічний інструментарій (методи, прийоми, форми роботи) ознайомлення дітей з мистецтвом; нормативно-правові та науково-методичні аспекти формування художньо-продуктивної компетентності дитини; складники та наповнення розвивального естетичного середовища; види планування та структуру плану освітнього процесу; уміння доцільно використовувати прийоми, методи та форми роботи задля вирішення освітніх завдань у роботі з дітьми різних вікових груп; добирати зміст знань про види мистецтва, з огляду на вікові особливості, потреби та інтереси дітей; визначати зміст мистецької освіти дітей дошкільного віку, керуючись нормативно-правовою та науково-методичною базою; створювати мистецький простір у приміщенні закладу дошкільної освіти; планувати роботу з формування художньо-продуктивної компетентності дитини;

✓ **практично-творчої** – знання про засоби й педагогічні технології формування художньо-продуктивної компетентності дітей дошкільного віку; вміння творчо використовувати педагогічні технології; підбирати та виготовляти дидактичний матеріал для формування в дітей знань про види мистецтва, вмінь

художньо-практичної діяльності, описувати методику його використання; залучати дітей та батьків до різних форм роботи з ознайомлення дітей з мистецтвом (проекти, свята, розваги, художні виставки, екскурсії до музеїв, відвідування театрів тощо) [3].

Зміст вищезначених компетентностей є основою для формування мистецької компетентності, яку визначаємо як здатність до розуміння і творчого самовираження у сфері різних видів мистецтва, що формуються під час сприймання творів і видів мистецтва, та застосування майбутніми вихователями в освітньому процесі технологій самовираження дитини в мистецьких видах діяльності. Мистецька компетентність проявляється в рефлексійній і практичній діяльності майбутніх вихователів через різні види мистецтва (музичного, образотворчого, театрального) під час освітньої роботи з дітьми раннього та дошкільного віку.

Одним із чинників, що впливає на ефективність фахової підготовки є використання інноваційних технологій навчання, з-поміж яких чільне місце посідають людиноцентровані. До таких технологій відносимо авторську технологію мистецької рефлексії й образотворення (МРІО) Інни Кондратець і Олени Половіної. Ця технологія виникла як результат синкрезії технології образотворення та мистецької рефлексії. Підготовка студентів до професійної діяльності за технологією образотворення орієнтована на дитину та центрована на розвитку базових якостей особистості дитини: на першому плані знаходяться не теоретичні й технічні орієнтири, а спрямованість на емоційний і чуттєвий розвиток особистості засобом мистецтва. Відмова від зразків, педагогічних кліше, надання свободи в мистецькій діяльності – основні принципи технології образотворення. Трансформація технології образотворення відбулася як відповідь на виклик: неготовність майбутніх вихователів осмислити філософію образотворення через стереотипні уявлення про методику проведення мистецьких занять, що зумовлено наявністю шаблонних дій вихователя в організації форм освітньої взаємодії в практиці роботи ЗДО, які трапляються студентам упродовж навчальної практики.

Діагностичні зрізи під час викладання за технологією образотворення дали підстави зробити припущення, що формування мистецької компетентності варто здійснювати на основі рефлексійного підходу, який здатний підвищити рівень розвитку базових професійних якостей, з-поміж яких вкажемо спостережливість, і сформованість «soft skills» (зокрема, гнучкість, критичне мислення, розв'язання проблем і викликів). Підтвердженням тому слугував експеримент, проведений упродовж 2018–2020 рр., який передбачав проведення індивідуальних співбесід, спостережень та серію опитувань майбутніх вихователів. Отже, перебіг пошуково-експериментального етапу дослідження зумовив корекцію технології образотворення, яка трансформувалася завдяки акцентуації на рефлексійному підході, що дало підстави до розроблення та апробації технології мистецької рефлексії й образотворення (МРІО).

Корекція технології образотворення засобом мистецької рефлексії спрямовувалася на розвиток у майбутніх вихователів аналітичних здібностей, критичного мислення та вміння обґрунтовано, орієнтуючись на власну картину світу та картину світу власних вихованців, їхні індивідуальні особливості, особливості розвивального середовища, застосовувати освітні технології [4]. Такі вміння формувалися під час роботи над темою «Використання мистецьких ретронацій та інновацій». Студенти готували відео презентацію про певну технологію («Музейна педагогіка» Карла Фрізена, технології «Münster» та «Duisburg», технологію розвитку творчості «Emilia Reggio» Лоріса Малагуцці (Loris Malaguzzi), технологію «Виховання талантів» Сініті Сузукі (Shinichi Suzuki), «Уроки милування» та ін.), а потім на практичному занятті створювали «педагогічну рекламу». Заняття проводилося у

вигляді ділової гри. Студенти- «рекламщики» переконували «експерта» в дієвості та ефективності створеного продукту. Завдання «експерта» – вказати стрілочки (визначити шляхи доопрацювання слабких аспектів конкретної технології). Варто вказати на те, що з мистецькими технологіями студенти ознайомилися й на інших тематичних заняттях. Наприклад, під час опрацювання теми «Образотворча діяльність дітей дошкільного віку» студенти вивчали технології «Барвіста радість» Л. Шульги, «Інтрига мистецтва живопису або як розмовляти з дітьми про мистецтво» Франсуази Барб-Галль, технологію вільного малювання (досвід закладів освіти Чехії), «Ірорітай» – система роботи з кольором, «Сумі-е すいぼくが» – живопис на основі 5-ти елементів (Японія) та ін. У контексті музичного образотворення вивчали технології Еміля Жака-Далькроза «Музично-ритмічне виховання» (Швейцарія), Золтана Кодая «Національний музичний розвиток» (Угорщина), Карла Орфа «Шульверк» (Німеччина), Марі-Луїзи Аучер «Співаючий пологовий будинок» (Франція) та ін.

Рефлексійна спрямованість технології образотворення виявлялася під час проведення практичних занять з «Методики ознайомлення дітей з мистецтвом»: у формі дискусійної платформи «Ранній розвиток дитини: когнітивне насилля чи стимулювання творчої активності?»; дебатів «Краса врятує світ?»; сократівських діалогів «Порядок? Зразок? Творчість? Свобода вибору?»; рольових ігор «Шість капелюшків мислення», «Шість пар взуття способу дії» (за Е. Боно); рольового театру «Пластичні етюди»; під час моделювання студентами ритмічних хвилинок, музично-ритмічних вправ, музичних руханок, музичних пауз і музичних привітань; роботи в workshop «Створення кейсу аніматора»; інтерактивної гри «Карусель» із теми «Вправління в роботі з зерном образу» та ін. Популярними у студентства стали інтерактивні ігри «Дебати», «Рольовий театр», «Мистецькі перфоменси», «Мистецькі буктрейлери», арт техніки Олени Тараріної, авторські методики Олени Половіної (живописне, пластичне, конструктивне образотворення) [4]. З-поміж питань для обговорення були: «Формування навичок критичного мислення під час аналізу альбомів для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку»; «Створення умов для емоційно-піднесеного настрою дітей під час образотворчої діяльності»; «Використання нетрадиційних технік малювання в роботі з дітьми молодшої та середньої групи. Індивідуальна й колективна образотворча діяльність»; «Музично-ритмічна діяльність дітей дошкільного віку: від наслідування до імпровізації»; «Метод креативної структурованої імпровізації Олега Драча та можливість його застосування в роботі з дітьми дошкільного віку»; «Створення інклюзивного естетичного середовища в закладі дошкільної освіти».

Технологія МРІО визначає два вектори діяльності:

- формування синергетичної позиції студента щодо впливу мистецтва на розвиток особистості;
- розвиток у майбутніх вихователів навички рефлексійної взаємодії в площині «дитина-мистецтво-педагог»:
  - самодіагностика
  - активне слухання
  - включення у види мистецької діяльності

Технологію мистецької рефлексії й образотворення побудовано на принципах: 1) єдності трьох середовищ (освітнє; професійне (навчання поєднано з професійною діяльністю і здійснюється у відповідних формах – дуальна освіта); соціальне (опосередковане навчання — впливає на формування нових цінностей і смислів життя, а також діяльності засобами участі в організованих процесах комунікації); 2) синтезу підходів до освіти (урахування ідей культурологічного, особистісно зорієнтованого компетентнісного, аксіологічного, акмеологічного підходів); 3) системності, послідовності й наступності; ґрунтування на суб'єктному досвіді; 4) елективності

(надання тому, хто навчається, певної свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця та оцінювання результатів навчання); безперервної підтримки; 5) позитивних стимулів; 6) створення корпоративної атмосфери навчання, взаємної довіри та поваги, співробітництва і взаємопідтримки; 7) створення ситуації успіху.

Технологія МРІО передбачає активне використання таких методів:

– когнітивно-пізнавальні методи навчання (методи концентрованого навчання, критичного мислення, коментування, евристичного спостереження, порівнянь, фактів, досліджень, гіпотез, прогнозування, помилок) забезпечували ефективно розв'язання освітніх цілей і розвивали навички здобуття й опрацювання інформації;

– методи коопераційного навчання (метод інтерв'язії; навчання в малих групах; навчання в команді; групової генерації ідей; міжгруповий діалог; проєктів, груповий пазл або мозаїка, методика «Я-Ти-Ми», усний щоденник мистецьких вражень) формували уміння співробітництва і взаємодії, відповідальності та моральної підтримки, ведення діалогу й дискусій, розв'язання конфліктів, виконання менеджментських функцій;

– методи інтерактивного навчання (прийоми «акваріум», «броунівський рух», «гроно», «діалог Ривіна», «діалог Сократа», «діаграма Вена», «карусель», «кути», «мікрофон», «дебати», «мозковий штурм», «незакінчені речення», «петельна дискусія», «прес», «торнадо», «бхбхб») створювали умови такого навчання, за яких майбутній вихователь сам відкриває, здобуває, конструює знання та власну компетентність із питань мистецької рефлексії;

– метод імітацій або рольовий (метод метафори; спостереження, ігри (рольові, імітаційні, операційні; діловий театр, бліц-вистава), емпатія, психологічні або пластичні етюди, психогімнастика, медитаційно-релаксаційні вправи) сприяли моделюванню різних особистісних і професійних ситуацій, розвитку навиків емоційної культури;

– метод графічних моделей або ілюстраційний (фреймів підхід, діаграми, таблиця ЗХД, графічні вправи, плакатна символічна наочність, проєктивні методики, арт-техніки) забезпечували поєднання вербального викладу змісту навчання з його символічно-словесним зображенням, що суттєво полегшувало процеси самопізнання й формування відповідних теоретичних понять; б) діагностичні методи (біографічний метод (історія вчинку), акмеологічні методики, інтерв'ювання, анкетування, опитування, діагностично-емоційні вправи) дали можливість визначати рівень відповідних характеристик і показників поведінкових проявів, станів і розвитку майбутніх вихователів, стимулювали до подальшого самовиховання та самоосвіти [5].

Довготривале спостереження за майбутніми вихователями під час аудиторних занять, аналіз індивідуальних співбесід та колективних опитувань упродовж апробації технології мистецької рефлексії й образотворення, дали нагоду визначити, що студентів можна об'єднати в умовні дві групи. Першій групі (приблизно 67%) студентів притаманний високий рівень інтересу до вивчення методик мистецького спрямування: вони охоче вступають у полілог, із задоволенням відгукуються на ініціативи, продукують ідеї, підтримують позааудиторний формат проведення занять (у театрі, музеї, галереї тощо), охоче демонструють творчий потенціал. Друга група (33%) відрізняється низьким рівнем активності й саморефлексії, інертністю та байдужістю в навчальній діяльності, небажанням пізнавати себе й розвивати відповідні уміння, навички і творчі здібності, браком інтересу до відвідування мистецьких заходів і формування власної мистецької культури. Проведене дослідження дало змогу стверджувати, що студенти першої і другої груп відрізняються один від одного не за рівнем інтелекту, а за силою, якістю й типом мотивації

навчальної діяльності. Для студентів першої групи характерна внутрішня мотивація: їм необхідно засвоїти професію на високому рівні, вони орієнтуються на здобуття міцних професійних знань і практичних умінь. Мотиви студентів другої групи в основному зовнішні, ситуаційні: для них важливо уникнути осуду, не отримати «енки» тощо. Проте, маємо підстави стверджувати, що використання мистецтва як інструменту фахової підготовки, здатне спонукати майбутніх вихователів до навчання завдяки сугестії – впливу на почуттєву сферу особистості, оскільки завжди спонукає до емоційної реакції (позитивної, негативної), але головне, не байдужої. А наявність емоції, навіть зі знаком «мінус», дає змогу увімкнути рефлексійний резерв і демотивацію трансформувати в мотивацію, що й сприяє забезпеченню якості формування мистецької компетентності майбутніх вихователів.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Дослідження формування мистецької компетентності майбутніх вихователів є складною, різноаспектною проблемою фахової підготовки, яка потребує технологічного супроводу. Результати перебігу аналітико-методичного, пошуково-експериментального, узагальнювально-перспективного етапів експерименту *демонструють* домінування достатнього рівня сформованості мистецької компетентності студентів, які навчалися за технологією МРІО, що підтверджує доцільність застосування цієї технології; *підкреслюють* конструктивну роль мистецької рефлексії, що розвинула уміння й навички майбутніх вихователів до аналізу, інтерпретації, творчого перероблення інформації, спостережливості, гнучкості і критичного мислення; *констатують* наявність рефлексійних міркувань щодо власного особистісного й фахового саморозвитку, фіксації процесу, результатів і пережитих емоцій в освітній діяльності; *мотивують* до осмислення індивідуальної професійної траєкторії; спонукають до подальшого пошуку ефективних інструментів педагогічного впливу на формування мистецької компетентності майбутніх вихователів під час викладання навчальних дисциплін «Методика ознайомлення дітей з мистецтвом» та «Арт освіта дітей дошкільного віку».

Уважаємо, що технологія МРІО, з огляду на індивідуальні здатності й особливості майбутніх вихователів, забезпечує розвиток у них усвідомлення значення рефлексії для особистісного життя й професійної діяльності та потреби у її систематичному здійсненні; емоційно-ціннісного ставлення до себе й оточення, наявність емпатії; прагнення до самопізнання, самовдосконалення, адекватного самооцінювання; сформованість рефлексивних умінь; здатність розв'язувати проблемні ситуації в особистісній і фаховій сферах; реалізацію індивідуальних програм особистісного й професійного саморозвитку; осмислення ролі мистецтва як значущого засобу у формуванні загальної, педагогічної й рефлексійної культури. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. **Подальшого наукового пошуку** потребує розроблення інструментарію навчально-методичного супроводу для подолання педагогічних стереотипів, шаблонів, кліше в арт освіті дітей дошкільного віку, які трапляються студентам під час навчальної та виробничої практики.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLITERATED)

1. Про затвердження стандарту про вищу освіту за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ Міністерства освіти й науки України від 21.11.19 р. № 1456 [online]. Доступно: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf>>.
2. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку: компетентнісний підхід, 2015 р. За загальною редакцією Г. В. Беленької, О. А. Половіної, Монографія, Умань, 244 с.
3. Половіна, О. А., 2018. Інтегративна функція мистецтва у формуванні творчої особистості дитини. *Мистецтво та освіта*, Київ, «Педагогічна думка», 4 (90), с. 22–26.
4. Половіна, О. А., Кондратець, І. В., 2019. Нові підходи до формування художньо-практичної компетентності майбутніх вихователів, *Народна освіта: Електронне наукове фахове видання Випуск № 2(38), Розділ «Педагогічна наука»* [online]. Доступно: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5789>.
5. Кондратець, І. В., 2017. Розвиток рефлексійної культури педагогів дошкільних навчальних закладів: дисертація кандидата педагогічних наук: 13.00.04, Слов'янськ, 374 с.

FORMATION OF ART COMPETENCES OF FUTURE EDUCATORS: TECHNOLOGICAL ASPECT

Olena Polovina,

candidate of pedagogical sciences, associate professor
Associate Professor of the Department of Preschool Education,
Pedagogical Institute
Boris Grinchenko University of Kiev
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6021-5677>
o.polovina@kubg.edu.ua

Inna Kondratets,

candidate of pedagogical sciences,
senior lecturer of the Department of Preschool Education,
Pedagogical Institute
Boris Grinchenko University of Kiev
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7816-0766>
inna-kondratec@ukr.net

Abstract. In the article, the problem of future preschool teacher training, which is aimed at motivation for professional and personal development is highlighted. The research considering various approaches to professional training of future educators is analysed. The components of professional training are outlined, notably disciplines, pedagogical practice and attestation. The artistic component of professional training, which is construed as a factor directly influencing the formation of future preschool teacher artistic competence is described. The emphasis is placed on the challenges in future preschool teacher training related to the arrangement of preschool children's

art education. The challenges are caused by the necessity for forming the reflective culture of all participants of the educational process. It is determined that one of the factors able to influence the quality of future preschool teacher education is deemed to be the implementation of innovative teaching technologies. The process of future preschool teacher training based on the use of technology of artistic reflection and image creation is defined. The core components of the technology of artistic reflection and image creation focused on the development of basic qualities of the child's personality, notably artistic reflection and image creation, are considered. The principles of technology of artistic reflection and image creation are characterized, namely, the unity of three medium; synthesis of approaches to education; systematicity, consistency and continuity; reliance on subjective experience; electivity; positive incentives; creation of the corporate atmosphere of learning, mutual trust and respect, cooperation and mutual support and creation of a successful situation. The methodological toolkit of the technology of artistic reflection and imaging is determined, notably, cognitive teaching methods, cooperative learning methods, interactive learning methods, imitation and illustrative methods. The algorithm of technology approbation of art reflection and image creation in the process of teaching methodology of art disciplines is described. The efficiency of the approved technology confirmed by the data of the final pedagogical diagnostics is demonstrated.

Keywords: professional training; future preschool teachers; artistic competence; educational process; innovative technologies; image creation; artistic reflection.

REFERENCES (TRANSLITERATED)

1. Pro zatverdzhennia standartu pro vyshchu osvitu za spetsialnist 012 «Doshkilna osvita» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 21.11.19 r. № 1456. Dostupno: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf>>.
2. *Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do roboty z ditmy doshkilnoho viku: kompetentnisnyi pidkhid*, 2015. Za zahalnoiu redaktsiieiu H. V. Bielenkoi, O. A. Polovinoi, Monohrafiia, Uman, 244 s.
3. Polovina, O. A., 2018. Intehrativna funktsiia mystetstva u formuvanni tvorchoi osobystosti dytyny. *Mystetstvo ta osvita*, Kyiv, «Pedahohichna dumka», 4 (90), s. 22-26.
4. Polovina, O. A. ta Kondratets, I. V., 2019. Novi pidkhody do formuvannia khudozhno-praktychnoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv, *Narodna osvita: Elektronne naukove fakhove vydannia Vypusk № 2(38), Rozdil «Pedahohichna nauka»*. Dostupno: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5789>.
5. Kondratets, I. V., 2017. Rozvytok refleksiinoi kultury pedahohiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv: *dys... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04*. Sloviansk, 374 s.

Каньоса Наталія Григорівна

Ціннісно-сміслова регуляція особистості у сфері професійних досягнень 254

Корець Микола Савич, Іщенко Світлана Михайлівна

Формування фахової компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в процесі вивчення технологічного обладнання харчової галузі 264

Ланіна Тетяна Олександрівна

Навчальний вокальний ансамбль як соціально-педагогічна система 272

Маринін Іван Григорович

Компетентнісний підхід у системі інструментальної підготовки вчителя музичного мистецтва 282

Мартинюк Любов Василівна

Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва художньо-творчими колективами 292

Мережко Юлія Валеріївна, Ходоровська Ірина Миколаївна

Розвиток художнього мислення співаків-початківців на заняттях з музично-теоретичних дисциплін 302

Микитів Олександр Михайлович

Створення інфографіки як виду самостійної роботи під час вивчення професійно орієнтованих дисциплін 310

Мондич Оксана Валентинівна

Проблема формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів початкової школи 319

Перетяцько Вікторія Віталіївна, Клімова Олена Олександрівна

Педагогічна ситуація як метод формування професійної компетентності у майбутніх учителів біології 332

Половіна Олена Анатоліївна, Кондратець Інна Вікторівна

Формування мистецької компетентності майбутніх вихователів: технологічний аспект 341

Прокопенко Альона Олександрівна

Основні функції багаторівневого навчання інформатики та математики майбутніх учителів у процесі вирішення завдань виховання 351

Прядко Олена Михайлівна

Властивості уваги музиканта-виконавця 360

Пукас Іванна Леонідівна

Сучасні тенденції та проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців із дошкільної освіти у психолого-педагогічній літературі 368

Радкевич Олександр Петрович

Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: результати констатувального експерименту 378